

UOT: 821(100)

Leyla Ramazanova*

XX ƏSRİN I YARISINDA AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATŞÜNASLIĞINDA AVROPA HEKAYƏLƏRİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: Azərbaycan, Avropa, ədəbiyyatşünaslıq, hekayə, novella

Key words: Azerbaijan, Europe, literary study, story, short story

Ключевые слова: Азербайджан, Европа, литературоведение, рассказ, новелла

XX əsrin əvvəllərindən etibarən Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında Avropa ədəbiyyatı ilə bağlı tədqiqatlar aparılmağa başlanmışdır. İstər Avropa, istərsə də Amerika ədəbiyyatından edilən tərcümələrin sayının artması yeni tədqiqatların aparılmasını şərtləndirirdi. Qərb ədəbiyyatı ilə məşğul olan görkəmli alimlərimiz Əli Sultanlı, Mikayıl Rəfili, Əkbər Ağayev, Məmməd Bəktaş, Məmməd Cəfər və başqa tədqiqatçılar Avropa ədəbiyyatının məşhur hekayə və novella ustalarının əsərlərini tədqiq etmişlər. Bəzi məqamlarda təsvirçiliyə geniş yer vermələrinə baxmayaraq, ilk araşdırmalar kimi çox dəyərlidir.

Görkəmli italyan yazıçısı, intibah ədəbiyyatının ilk nümayəndələrindən biri C.Bokkaçço (1313-1375) Avropa ədəbiyyatında hekayə və novella janrının yaradıcısı hesab olunur. Eyni zamanda o, renessans poetikasının, epik poemasının, pastorların, həmçinin yeni dövrün psixoloji romanın əsasını qoymuş və intibah dövrünün humanist inqilabi mahiyyətini də açıb göstərmişdir. Orta əsr yazıçılarından fərqli olaraq, o, tamamilə real həyatdan götürülmüş mövzulardan, canlı insan obrazlarından yazmışdır. Dini ənənələrin əleyhinə yazan Bokkaççonun təhkiyəçiliyi yaradıcılığı boyu konkretləşmiş, lakonikləşmiş, daha da cazibədar olmuşdur. “Ameto”, “Məhəbbət xəyalları”, “Fyezön pəriləri” adlı ilk nəsr əsərlərində italyan yazıçısı əski formalara yeni məzmunlar verməyə çalışmışdır. Lakin onu dünya ədəbiyyatında məşhur edən, tanınmış dünya yazıçıları cərgəsinə salan ən böyük əsəri “Dekameron” əsəridir.

İntibah ədəbiyyatının qüdrətli nümayəndəsinin həyat və yaradıcılığının ədəbiyyatşünaslığımızda öyrənilməsində Ə.Sultanlının xidmətləri böyükdür. 1935-ci ildə qələmə aldığı “İtaliya realizmi və Bokkaçço” adlı məqaləsində tədqiqatçı ilk olaraq İntibah dövrünün yaranmasını, həmin dövrün siyasi-iqtisadi hadisələrini şərh etmişdir. O, İtaliya renessansının ilk şairi Petrarka ilə Bokkaççonu müqayisə etmiş, Bokkaççonu həm dünyagörüşü, həm də bədii cəhətdən daha qüdrətli sənətkar olduğunu vurğulamışdır. Məqalədə Ə.Sultanlı “Dekameron” əsərinin təhlilinə geniş yer ayırmış, əsərin kompozisiyasını, obrazlar aləmini təhlil süzğəcindən keçirmişdir. “Dekameron” əsərindəki qadın obrazlarını təhlil edən tədqiqatçı maraqlı müqayisə aparmışdır: “O, qadın psixologiyasını hərtərəfli öyrənmişdir, demək olar ki, Bokkaçço qadın psixologiyasının ustasıdır. Bu etibarla Bokkaççonu Mopassanın sələfi adlandırsaq daha doğru olardı” [1].

Qərbşünas alimin italyan nasiri ilə bağlı geniş tədqiqatı “Yeddi gözəl və Qərbi Avropa ədəbiyyatı” adlı məqaləsində toplanmışdır. Naməlum səbəblərdən bu məqalə nəşr olunmamışdır. Arxiv materialları içərisindən əldə etdiyimiz araşdırmada Nizami Gəncəvinin “Yeddi gözəl” poemasının dünya ədəbiyyatına, xüsusilə Avropa yazıçılarının yaradıcılığına təsirindən geniş bəhs olunur.

* Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. E-mail: Leylamuellim@gmail.com

Hekayə içərisində hekayə yaratmaq ənənəsi qədim zamanlardan Şərq xalqlarının ədəbiyyatında özünə geniş yer tapmışdır. “Yeddi gözəl” əsərindəki belə bir bədii quruluş Nizaminin öz yaradıcılığında təzə olduğu kimi, Azərbaycan ədəbiyyatı üçün də tamamilə yeni idi. Şərq ədəbiyyatının klassik nümunələrindən və xalq ədəbiyyatının bəzi nümunələrindən istifadə edərək Nizami əvvəlki əsərlərində olduğu kimi “Yeddi gözəl” poemasında da ədəbi mövqeyi, bədii ləyaqəti, kompozisiya bütövlüyü ilə diqqəti cəlb edir.

C.Bokkaççoya qədər Şərq ədəbiyyatına məxsus hekayə içərisində hekayə yaratmaq ənənəsinin müəyyən xüsusiyyətlərindən istifadə edənlər olsa da, italyan yazıçısı qədər mükəmməl işləyən avropalı olmamışdır. Bokkaççonun “Ameto” və “Dekameron” əsərləri bu bədii priyomdan istifadə edilərək yazılmışdır.

“Ameto” əsərində ovçu Ametonun yeddi pəri ilə söhbəti, hər biri müxtəlif rəngli paltar geymiş pərilərin hekayələri və bu hekayələrlə çoban, ovçu Ametonun mənəvi cəhətdən təmizlənməsi diqqəti cəlb edir. “Yeddi gözəl” və “Ameto” əsərlərinin bədii xüsusiyyətlərini, obrazlar aləmini təhlil edən Ə.Sultanlı yazırdı: “Yeddi gözəlin hekayələri ilə bu əsər (“Ameto” R.L.) arasında zahiri oxşarlıqlar şübhəsiz çoxdur. Bəhram və Ameto, hər birinin geyindiği paltarın rəngi, hər qızı bir allah, bir səyyarə ilə bağlamaq və s. Lakin şair Nizaminin öz qarşısında qoyduğu məqsəd nə qədər geniş və nə qədər sənətkarənə isə, Bokkaççonun məqsədi bir o qədər məhdud, bir o qədər əflatuni və rəmzidir. “Ameto”nun Nizamini təqlid etdiyi göz qarşısındadır. Hətta demək olar ki, “Ameto” Nizaminin yeddi hekayəsindən ağ kümbətdə verilmiş yeddinci hekayənin eynisidir. Yunan qızının hekayəsində İppolit tipli bir zahid verilmişsə, “Ameto”da avam, cahil, sadədil bir çoban verilmişdir. Təkcə yeddinci hekayə öz bədii dolğunluğu və bədii ləyaqəti ilə Bokkaççonun “Ameto”sundan çox-çox yüksəkdə durur [2, s.17-18].

Nizami Gəncəvi hekayələrini mühüm ictimai-siyasi, fəlsəfi və əxlaqi məzmunla zənginləşdirmişdir. Halbuki Bokkaççonun hekayələri sırf aşıqanə və naturalist xarakter daşıyır. O, bəzən əxlaqi fikirlərdən uzaqlaşaraq yalnız şəhvani hisslərə toxunmağa çalışmışdır. Nizami baş qəhrəmanını təkcə yeddi gözəlin hekayəsindən təmizlənməmiş obraz kimi verməklə məhdudlaşmır, onu daha mühüm ictimai-siyasi problemlərin qarşısına gətirmiş və düşündürməyə məcbur etmişdir. Yeddi gözəlin hüsurundan çıxaraq Bəhram yeddi məzlumun hüsurunda dayanır, bir hökmdar kimi ikinci dəfə təmizlənilir. Ə.Sultanlı haqlı olaraq yazırdı ki, “Ameto” kimi bu əsər yeddi gözəlin hekayəsi ilə bitsə idi, heç də indiki vəziyyətində yüksək bədii səviyyəyə qalxa bilməzdi. Əsərin bədii ləyaqətini yüksəldən və bədii bütövlüyünü təmin edən yeddi məzlumun şikayəti ilə ictimai məzmun alaraq dolğunlaşmasıdır [2, s.22].

Nizami Gəncəvinin Avropa ədəbiyyatına təsirindən danışan Ə.Sultanlı “Yeddi gözəl” poemasında slavyan qızının söylədiyi hekayənin Avropa dramaturgiyasına təsiri ilə yanaşı, nəsrə təsirindən də bəhs etmişdir. Tədqiqatçı haqlı olaraq qeyd edir ki, Bokkaççonun “Dekameron” əsərində dördüncü günün birinci novellası Nizami motivləri ilə yaxınlıq təşkil edir [2, s.33]. Novellada qeyd olunur ki, Hismonda öz hökmdar atasının göstərişindən kənara çıxaraq, ağıllı nökrələrinə aşiq olur, öz müstəqil qərarını verir [3, s.219]. Doğrudur, Nizaminin hekayəsindən fərqli olaraq, bu novella faciə ilə tamamlansa da, həm süjet xəttində, həm də qadın obrazlarının mübarizliyi baxımından əsərlər bir-birlərinə çox yaxındır. Nizami Gəncəvinin əsərlərinin motivlərindən istifadə edilərək yazılan əsərlər olmasına baxmayaraq, istər bədii xüsusiyyət, şeiriyyət baxımından, istərsə də əxlaqi, fəlsəfi, ictimai-siyasi mövzuların işlənmə mükəmməlliyi baxımından onun poemaları ilə müqayisə oluna biləcək bir əsər yoxdur.

Avropa nəsrində özünəməxsus yeri olan yazıçılardan biri danimarkalı Hans Andersendir (1805-1875). Bir neçə roman, poema, pyes müəllifi olan Hans Andersenə dünya şöhrəti qazandıran bu əsərlər deyildi. Ona ədəbi şöhrəti qazandıran xalq yaradıcılığından istifadə edərək yazdığı dolğun mənalı nağılları idi. Bu nağıllar H.Anderseni bütün dünyada məşhurlaşdırdı, ona ölməz bir şöhrət qazandırdı.

Müəllifli nağıl janrı dünya ədəbiyyatında geniş yayılmış ədəbi növdür. Avropa ədəbiyyatında

uğur qazanan bu janrın bədii məziyyətlərindən danışan Nərgiz Cabbarlı yazırdı: “Əslində, müəllif nağıllarının ortaya çıxmasında mövcüd səbəblər arasında bu da var: nağılın həmişəyaşar və ölməyən mif qatına enmək, onunla birlikdə yaşarlıq xüsusiyyəti əldə etmək, reallaşmamış istəkləri nağıl dünyasında reallaşdıraraq özünü də, başqalarını da xoşbəxt etmək, deyilməsi çətin və ya mümkün olmayan həqiqətləri nağıl qəhrəmanları və “uydurma” olduğu üçün qeyri-ciddi qəbul edilən nağıl süljetləri vasitəsilə ifadə etmək...” [4, s.6]

Hans Andersenin həyatını nəzərdən keçirdiyimiz zaman yazıçının nağıl janrına müraciət etməsi təəccüb doğurmur. Dilənçiliklə, hədsiz məhrumiyyətlə böyüyən danimarkalı ədib həyatının acı və qorxu dolu günlərini nağıllarının arxasında gizlətməyə çalışmışdır. Bəzi məqamlarda isə müəllifin acı taleyi, avtobiografik göstəriciləri nağıllarda öz əksini tapmışdır. Yüzlərlə nağılın müəllifi H.Andersen bəzi əsərlərini sonda qəhrəmanların ölümü ilə, qəmli sonluqla bitirir. Xeyrixah obrazlar isə çətin sınaqlardan və əzablı həyatdan keçir. Psixoloqlar belə zənn edirlər ki, bu, Andersenin ikinci məni ilə bağlıdır. O, uğursuz, acınacaqlı həyatını, psixoloji sarsıntılarını gizlətməyə, unutmaya çalışsa da, bacarmamış, onun qəmli həyatı nağıllara hopmuşdur.

Çətin həyat yaşayan danimarkalı yazıçının bir-birindən maraqlı, rəngarəng nağılları öz bədii tərəvətini qoruyub saxlayaraq nəinki uşaqların, hətta yaşlı oxucuların da estetik zövqünü böyük maraq və səmimiyyətlə oxşamaqda davam edir. Hans Andersenin əsərlərinin oxucularının yaşından asılı olmayaraq hər kəs ola biləcəyinə diqqət çəkən Mikayıl Rəfilinin çox düz qeyd edir ki, Andersenin nağılları xəyalatla, fantaziya ilə aşılınmış olsa da, sehrkarlıq təsiri bağışlamır. Bu nağıllar realist xarakter daşıyır. Burada incə bir yumorun, humanist bir ürəyin çirpintisi duyulur. Müəyyən bir fikir meyili ilə yazılmış bu əsərlər həqiqi uşaq nağılları olsa da, böyük yaşlı adamlar tərəfindən də maraqla oxunur [5].

Folklor ədəbiyyatına məxsus sadəlik, sadə dil və canlı xalq danışığı Hans Andersenin əsərlərinin qısa zamanda sevilməsinə səbəb olan amillərdəndir. Danimarkalı yazıçının əsərləri Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında da geniş şəkildə tərcümə və tədqiq olunmuşdur. Yazıçının ilk əsərləri ötən əsrin 20-ci illərindən tərcümə olunmaya başlanmışdır. “Çirkin ördək balası”, “Qəhrəman qurşun əsgər”, “Qalay əsgərcik”, “Üç ayı” və s. hekayələri müxtəlif mütərcimlərin tərcüməsi ilə bir neçə dəfə təkrar nəşr olunmuşdur. 1940-cı ildə H.Andersenin ən məşhur əsərləri M.Cabbarın tərcüməsində “Nağıllar və hekayələr” adı altında ilk dəfə kitab şəklində nəşr olunmuşdur. Kitaba Qılman Musayev (İlkin) geniş ön söz yazmış, H.Andersenin həyat və yaradıcılığı haqqında ətraflı məlumat vermişdir. Ədibin məhz nağıl janrında yazmağına münasibət bildirən Q.İlkin yazırdı: “Andersen nağıllarının çoxusunu Danimarka, ərəb və sair xalqların folklor əsərlərindən almasına baxmayaraq, bu nağıllara yeni forma verib, müasir həyatın hadisələrinə doğru çevirir. Andersenin nağılları nağıl janrından daha çox bir novella sayıla bilər” [6, s.9].

Romantik yazıçı olan H.Andersen nağıl motivlərindən istifadə etsə də, o ölkədəki ictimai əlaqələrə, gündəlik həyat hadisələrinə qarşı həssas idi və bu hadisələr onun əsərlərində də öz əksini tapırdı. Əxlaqca təkmilləşmənin xoşbəxt həyat üçün əsas amil olduğunu nağıl və hekayələrində xüsusən qeyd edirdi.

Ədəbiyyatşünaslığımızda Hans Andersenlə bağlı araşdırma aparan alimlərdən biri də M.Rəfilidir. O, 1955-ci ildə yazıçının anadan olmasının 150 illik yubileyi münasibətilə yazdığı məqalədə qısa şəkildə H.Andersenin həyat və yaradıcılığı haqqında məlumat vermişdir. M.Rəfilinin daha çox müəllifin yaratdığı obrazlar üzərində təhlillər aparmış, fikirlərini “Cırtan qız” nağılı əsasında çatdırmağa çalışmışdır. M.Rəfilinin təhlillərinin nəticəsi olaraq belə qənaətə gəlir ki, Andersen insanların çirkin adətlərinə, xasiyyətlərinə istehza edir, acgözlüyü, paxıllığı, ikiüzlülüyü, yaltaqlığı, saymazlığı, təkəbbürlülüyü kəskin tənqid atəşinə tutur. O, bəzən ictimai satira yaratmaq dərəcəsinə yüksəlir [5].

Öz gözəl və mənalı nağılları, hekayələri və novellaları ilə dünya ədəbiyyatı xəzinəsini zənginləşdirən Hans Andersenin yeni-yeni əsərləri orijinaldan dilimizə tərcümə edilir, kitablar nəşr olunur. Ümumiyyətlə, müəllifli nağıl janrına son zamanlar maraq artmışdır. “Dünya yazıçılarının nağılları

antologiyası” kitabı bu sahədə dəyərli mənbələrdən biridir.

Qərbi Avropa ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən biri Gide Mopassandır (1850-1893). Yaradıcılığına müxtəlif cərəyanların təsirinin olmasına baxmayaraq, Mopassan tənqidi realizmin ən görkəmli nümayəndəsi kimi fransız ədəbiyyatına adını yazdırmışdır. Mopassanın ədəbi irsi böyük və hərtərəflidir. O, şeir və poemadan tutmuş böyük romanlara qədər ədəbiyyatın bütün janrlarında öz gücünü sınamış və daha çox nəsr sahəsində uğur qazanmışdır. Mopassanın nəsr əsərləri içərisində “Gözəl dost”, “Həyat”, “Ölüm qədər güclü”, “Bizim qəlbimiz” kimi romanları daha çox diqqəti cəlb edir. Ədibin xüsusi bir sənətkarlıqla yazdığı kiçik hekayə və novellaları isə üç yüzdən çoxdur. Bunlardan burjua cəmiyyətindəki mürtəce təbəqələrin iç üzünü göstərən, hərbi avantüristləri və müharibə qızıqırdanları ifşa edən “Hərb novellaları”, “Kənd hekayələri” və ailə, əxlaq məsələlərinə həsr edilmiş novellaları daha çox məşhurdur. Mopassanı bir realist yazıçı kimi dünya ədəbiyyatında məşhur edən də onun ustalıqla yaratdığı yığcam novellalarıdır.

XX əsrin birinci yarısında Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında Mopassanın daha çox hərbi novellaları tədqiq olunmuşdur. Böyük Vətən müharibəsi illərində faşizmin tənqidi, müharibənin törətdiyi fəlakətlər əsas mövzular idi. Əgər şair və yazıçılarımız bu mövzularda sanballı bədii əsərlər yazdırlarsa, alimlərimizin qarşısında isə bu mövzularla bağlı tənqidi məqalələr yazmaq bir vəzifə kimi qoyulmuşdu.

Əli Sultanlı və Hidayət Əfəndiyev ayrılıqda “Mopassanın hərbi novellaları” adlı məqalə ilə çıxış etmişlər [7; 8]. Ə.Sultanlı məqalədə ilk olaraq fransız yazıçının həyat və yaradıcılığını təhlil süzgəcindən keçirtmişdir. XIX əsrdə Avropada Mopassan yaradıcılığına müxtəlif münasibət bəslənmişdir. Bu münasibətləri geniş şəkildə aydınlaşdıran tədqiqatçı qeyd edir ki, Mopassan yaradıcılığına qarşı bəslənən bu müxtəlif münasibətlər göstərir ki, onun əhatə dairəsi çox geniş və çox rəngarəng olmuşdur [7, s.5]. Qərbşünas alim fikirlərində haqlı idi, belə ki, Mopassanın mövzu dairəsi olduqca geniş və konkretidir. Öz oxucuları ilə mümkün qədər qısa və aydın, təbii və inandırıcı bir dillə danışır, dövlət quruluşu və siyasət, bank sahibləri və zabitlər, kənd və şəhər, ailə və alt-üst olmuş əxlaq, var-dövlət-bunların hamısı həyatdan alınmış və olduğu kimi göstərilmişdir.

Mopassanın “Hərb novellaları”nın mövzusu 1870-1871-ci ildə baş verən Fransa-Prussiya müharibəsindən alınmışdır. Mopassanın hərbi novellaları aşağıdakılardır: “Gonbul” (Əvvəllər “Pışka” şəklində tərcümə olunmuşdur. Alimlərimiz də məqalələrində hekayəni bu adla təqdim etmişlər), “Madmazel Fifi”, “Dəli”, “Duel”, “İki dost”, “Əsirlər”, “Sovaj xala”, “Müqəddəs Antoni”, “29 nömrəli yataq”, “Əsgərcik”, “Valter Şnafsın macərəsi”.

Təbii ki, bu bölgü şərti xarakter daşıyır. Bu hekayə və novellalarda müəllif Fransa-Prussiya müharibəsinin fonunda müxtəlif məsələlərə də toxunmuşdur. Dövrünün ideoloji prinsiplərinə uyğun olaraq ədəbiyyatşünas alimlərimiz məqalələrində daha çox almanlarla bağlı məqamları qabartmış, hekayələri bu istiqamətdə təhlil və şərh etmişlər.

“Kiçik hekayələrin nəhəngi” adlandırılan Mopassanı məşhurlaşdıran ilk hekayəsi “Gonbul” əsəridir. Bu hekayənin nəşr olunmasından sonra Mopassan on il ərzində dayanmadan çalışmış və müasir kiçik hekayənin ustası ola bilmişdir. “Gonbul” hekayəsinə həm Ə.Sultanlı, həm də H.Əfəndiyev məqalələrində geniş yer ayırmış, qısa məzmununu, obrazlar aləmini geniş şəkildə şərh etmişlər. Müharibə illərində qələmə alınan məqalələrdə daha çox almanların mənfi xüsusiyyətləri, faşizmin tənqidi və.s öz əksini tapmışdır. Demək olar ki, hekayələr bir istiqamətdə təhlil olunmuşdur. Mopassan, əlbəttə, prussiyalıların vəhşiliklərini göstərmişdir, amma müəllifin bu hekayədə oxucuların diqqətinə çatdırmaq istədiyi daha başqa ideyalar vardır. Birincisi, müəllif fransızların düşməne qarşı bir xalq kimi birləşə bilmədiklərini və bu səbəbdən məğlub olduqlarını tənqid etmişdir. İkincisi, qadın dünyasının incə sirlərinə bələd olan fransız yazıçı bir çox əsərlərində olduğu kimi, bu hekayəsində də “gonbul” adı ilə yaradılmış qadın obrazının daxili təlatümü öz əksini tapmışdır. Mopassanın böyüklüyü ondadır ki, kiçik bir hekayədə müxtəlif irimiqyaslı problemlər öz bədii əksini tapa bilmişdir.

Mopassan yaradıcılığı ilə azərbaycanlı oxucular XX əsrin otuzuncu illərində tanış olmuşdur.

1931-ci ildə nəşr olunan “Gözəl dost” romanına geniş müqəddimə yazılmışdır. Redaksiya heyəti tərəfindən yazılan ön söz, əsərləri Azərbaycan dilində ilk dəfə nəşr olunan yazıçı haqqında tanıtım xarakteri daşıyır. Naturalizm cərəyanının Mopassanın yaradıcılığına böyük təsirindən, müəllimi Qustav Floberin təsiri ilə Mopassanın lakonik hekayələr ustası kimi yetişməsindən geniş bəhs olunmuşdur [9].

Əsərlərindəki hüzn və kədər onun qadın obrazlarından özünü daha qabarıq şəkildə büruzə vermişdir. Dünya ədəbiyyatında qadınların dünyasına yaxın olan ikinci belə bir yazıçı yoxdur, desək yanlışdır. İstər müharibə, istər ailə-məişət mövzusunda yazılmış əsərlərinin hər birində qəlb ağrısı ilə yaratmış olduğu bir qadın obrazı vardır. “Həyat” romanında Janna, “Madmazel Fifi” hekayəsində Raşel, “Boyunbağı” novellasında Matilda Lauzel, “Eybəcərlər anası” hekayəsindəki qadın obrazlarını xatırlamaq kifayət edir.

Gi de Mopassan yaradıcılığına maraqlı ədəbiyyatşünaslığımızda XX əsrin ikinci yarısında da davam etmiş, onun kiçik hekayə və novellaları dilimizə tərcümə olunaraq, müxtəlif illərdə kitab şəklində nəşr olunmuşdur. Mopassanın əsərlərinin rus dilindən Azərbaycan dilinə tərcüməsində İ.Şıxlının, A.Yaşarın, fransız dilindən isə H.Qocayevin böyük rolu olmuşdur.

XX əsrin birinci yarısı Azərbaycan filoloji fikrində haqqında tədqiqatlar aparılmış, onlarla məqalə yazılmış yazıçılardan biri Anri Barbüsdür (1873-1935). Bu fransız yazıçısının yaradıcılığının mükəmməlliyindən daha çox onun siyasi görüşləri ilə bağlı idi. Belə ki, Fransada kommunist ədəbiyyatının və Avropada kommunizm ideyalarının yayılmasında böyük xidmətləri olan Anri Barbüs Sovet İttifaqının ən yaxın dostu, sevilən yazıçısı olmuşdur. Uzun müddət Moskvada yaşayan A.Barbüs Sovet ölkələrinə səfər etmiş, buradakı alim və publisistlərlə dostluq münasibəti yaratmışdır. Fransız yazıçı 1927-ci ildə Bakıya gəlmiş, Ruhulla Axundovla yaxın dostluq münasibəti qurmuş, Fransaya qayıtdıqdan sonra da bu dostluq davam etmişdir. Anri Barbüsün Azərbaycanla bağlı düşüncələri, xatirələri Hamlet Qocayevin “Fransızlar yurdum haqqında” kitabında geniş şəkildə öz əksini tapmışdır [10, s.235-238].

Yaradıcılığa XIX əsrin sonlarında başlayan fransız ədibin ilk şeirlərində insanın izzət və məşəqqətləri tərənnüm edilirdi. Sonra qələmini roman və hekayə janrında sınayan müəllifin ilk əsərlərində real hadisələr fonunda bir bədbinlik hökm sürmüşdür. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, ötən əsrin birinci yarısında demək olar ki, Avropa ədəbiyyatı ilə maraqlanan bütün ədəbi tənqidçilər Anri Barbüsün həyat və yaradıcılığında bəhs edən məqalələrlə çıxış etmişlər. Əkbər Ağayev silsilə məqalələr yazmış [11; 12; 13], Mikayıl Rəfil A.Barbüsü fransız xalqının Qorkisi, fırtına, azadlıq carçısı adlandırmışdır [14]. Məmməd Bəktəşi, Məmməd Cəfər fransız yazıçısının həyat və yaradıcılığı haqqında tanışlıq xarakteri daşıyan məqalələrində daha çox Lenin və Stalinin A.Barbüs haqqındakı fikirlərinə yer ayırmışlar [15; 16]. Təbii ki, alimlər dövrün tələbinə uyğun olaraq A.Barbüsün kommunizmlə bağlı fikirlərini önə çıxartmış, əsərlərini birtərəfli təhlil etmişlər. Doğrudur, fransız ədibi 1920-ci ildən sonra sosializm ideyalarını təbliğ edən əsərlər yazsa da, onun yaradıcılığının birinci mərhələsində müharibədən bəhs edən hekayələri bədii cəhətdən öz mükəmməlliyini bu gün də qoruyub saxlayır.

Beləliklə, XX əsrin birinci yarısı Azərbaycan filoloji fikrində Avropa hekayə, novella ustalarının həm əsərləri dilimizə tərcümə olunur, həm də tədqiqat işləri yazılırdı. Bu araşdırmalar Azərbaycan yazıçılarının bədii zövqünün formalaşmasında, yeni yaradıcılıq uğurlarının qazanmasında, Azərbaycan oxucusunun dünya ədəbiyyatının dəyərli nümunələri ilə tanışlığında böyük rol oynamışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Sultanlı Ə. İtaliya realizmi və Bokkaçço. “Ədəbiyyat qəzeti”, 9 mart 1935.
2. AMDƏİ arxivi, fond 468, siy. 80.
3. Bokkaçço C. Dekameron. Bakı, “Qanun”, 2014.
4. Cabbarlı N. Nağıl yazmaq... Dünya yazıçılarının nağılı antologiyası. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013.

5. Rəfili M. Hans Andersen. Bakı, "Azərbaycan müəllimi", 14 aprel 1955.
6. Musayev Q. Hans Andersen (Ön söz). H.Andersen. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Azərənəşr, 1940.
7. Sultanlı Ə. Mopassanın hərbi novellaları. Bakı, SSRİ EA Azərb. Filialının Xəbərləri, № 12, 1942.
8. Əfəndiyev H. Mopassanın hərbi novellaları. Bakı, "Ədəbiyyat qəzeti", 1 may 1942.
9. Mopassan G. Gözəl dost. Redaksiya heyəti. Ön söz. Bakı, Azərənəşr, 1931.
10. Qocayev H. Fransızlar yurdum haqqında. Bakı, "Yazıçı", 1990.
11. Ağayev Ə. Anri Barbüs. Bakı, "Ədəbiyyat qəzeti", 1938, 6 sentyabr.
12. Ağayev Ə. Anri Barbüs. Bakı, "Ədəbiyyat qəzeti", 1940, 6 sentyabr.
13. Ağayev Ə. Anri Barbüs. Bakı, "Ədəbiyyat qəzeti", 1950, 6 sentyabr.
14. Rəfili M. Anri Barbüs. Bakı, "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 1955, 27 avqust.
15. Bəktəşi M. Anri Barbüs. Bakı, "Şərq qapısı", 1940, 30 iyun.
16. Cəfər M. Anri Barbüs. Bakı, "Kommunist" qəzeti, 1945, 29 avqust.

STUDYING EUROPEAN STORIES IN AZERBAIJANI LITERATURE IN THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY

SUMMARY

The article has been devoted to the problems of studying outstanding European story and novel on masters' creativity in the first half of the XX century. Researches and articles written about C.Bokacco, H.Anderson, G.Mopassan, A.Barbus were included in the study. According to the requirements of that period, our scientists analyzed some works one-sidedly and distorted in some parts. All these problems were investigated and explained again on the basis of principles of modern literature.

ИЗ ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ ЕВРОПЕЙСКИХ РАССКАЗОВ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИИ В I ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена проблеме изучения творчества известных европейских мастеров сказки и новеллы в азербайджанском литературоведении в I половине XX века. В исследование были включены статьи о Дж.Боккаччо, Г.Андерсене, Г.Мопассане, А.Барбюсе. По требованиям того периода наши ученые односторонне анализировали некоторые работы, и в некоторых случаях они были искажены. В статье все эти вопросы были исследованы и истолкованы на основе принципов современного литературоведения.